

**NUMIREA ACȚIUNILOR
PRIN INFINITIVE LUNGI SUBSTANTIVATE
ÎN TERMINOLOGIA ȘTIINȚIFICĂ ȘI TEHNICĂ**

DE

AL. ANDRIESCU

Stabilirea terminologiei științifice și tehnice în limba română ridică probleme la fel de importante atât pentru omul de știință, pentru tehnician, cât și pentru muncitorul din fabricile, uzinele și șantierele patriei noastre. Putem spune fără exagerare, că nu există vreo categorie de oameni ai muncii din țara noastră, care să nu fie interesată în rezolvarea acestei probleme. La aceasta contribuie și faptul că între limba literară, concepută ca aspect scris al limbii naționale, și limba vie, vorbită de popor, există un strâns proces de interdependență, de influență reciprocă. Putem vorbi astăzi de o puternică revărsare a elementelor populare în limba literară, manifestată în limba operelor literaturii beletristice, cât și de o revărsare, în sens invers, a elementelor literare în limba vorbită, manifestată în tendința de înlăturare a elementelor simțite prea locale și înlocuirea lor prin echivalente literare, cu putere de circulație în orice parte a țării, acestea fiind adesea termeni științifici sau tehnici.

Iată câteva doar din motivele care fac ca, în momentul de față, să nu existe necetățean în țară noastră, care să nu fie interesat în problema stabilirii unei terminologii științifice și tehnice românești.

Tot în aceste sumare explicații trebuie să căutăm punctul de plecare pentru atingerea scopului amintit, care nu poate fi altul decât acela al satisfacerii nevoilor culturale, tot mai multe și mai variate ale oamenilor nuncii din țara noastră.

De aceea, inițiativa săptămânalului « Contemporanul » de a oferi coloanele sale unei discuții publice asupra terminologiei științifice, este cât se poate de binevenită.

În nr. 50 (375)/1953 al revistei « Contemporanul » în cadrul discuției amintite, sub titlul: « Terminologia în Lexiconul tehnic român » prof. Remus Răduleț expune câteva din principiile care au condus pe colaboratorii « Lexiconului tehnic român » în rezolvarea problemelor, de cele mai multe ori extrem de dificile, ridicate de terminologia științifică și tehnică.

În rîndurile de față, deși ar putea fi discutate mai multe din principiile enunțate de prof. Remus Răduleț, ne vom opri numai asupra unuia care, oricare argument s-ar aduce în favoarea lui, nu poate fi acceptat, fără ca realitatea tehnică și lingvistică să nu fie sărăcită.

Cel ce deschide paginile « Lexiconului tehnic român », răsfoindu-l la întâmplare, este surprins de absența totală a verbelor. Zadarnic cititorul curios, sau dornic să se informeze, va lua alt volum în mînă, va parcurge alte pagini, verbe tot nu va întîlni. Atunci, pe bună dreptate, în mintea sa își va face loc, tot mai stăruitor, întrebarea: oare în limbajul științific și tehnic nu există această categorie morfologică?

Articolul prof. Remus Răduleț vine să lămurească misterul. Nu este vorba de o lipsă întâmplătoare, ar fi fost cu neputință de realizat în acest caz eliminarea totală a verbului, ci de una care apare consecvent, pe baza unui principiu precis formulat.

În articolul menționat, prof. Remus Răduleț, în mai multe locuri, subliniază că pentru colaboratorii « Lexiconului tehnic român » « o preocupare permanentă a fost grija de a folosi cîte un singur termen pentru același concept » (p.5,col.I.) Afirmația este justă. Numai în felul acesta vom putea avea — de necesitatea acestui lucru nu se îndoiește nimeni — o terminologie științifică și tehnică unitară.

În același articol găsim și altă afirmație, de data aceasta de natură lingvistică, neîndreptățită decît într-o anumită măsură, care îmbinată cu prima, duce la eliminarea verbului din Lexicon. Cităm în întregime aceste fraze, deoarece cuprind unul din principiile fundamentale după care s-au orientat colaboratorii « Lexiconului tehnic român » în redactarea terminologiei științifice și tehnice: « S-a ținut seama și de posibilitățile pe care le are limba noastră de a deosebi activitățile de rezultatele, de efectele sau de principii lor, prin folosirea acelor forme, dar cu terminații caracteristice. Pentru activitate limba permite adesea întrebuițarea infinitivului lung, substantivat — iar pentru principii, rezultatul sau efectul unei activități, folosirea unei alte forme existente în limbă » (p.5.col.II).

Observăm ușor, în rîndurile citate, motivarea eliminării verbelor din « Lexiconul tehnic român »: substituirea lor prin substantive provenite din infinitivul lung. Este de la sine înțeles că, o dată ce verbele au fost substituite prin substantive provenite din infinitive lungi, apariția verbelor la infinitivul scurt, alături de infinitivele lungi substantivate, le-a părut colaboratorilor Lexiconului, conform « grijii de a folosi cîte un singur termen pentru același concept ».

ca o piedică în folosirea unei terminologii unitare, de unde a rezultat eliminarea infinitivului scurt.

Să ne oprim întâi asupra considerațiilor pe care autorul articolului în discuție le face asupra limbii. Are, într-adevăr, limba română această însușire de a numi acțiuni prin substantive, chiar dacă ele provin din infinitive lungi, și nu prin verbe, așa cum se întâmplă în mod obișnuit? Răspunsul nu poate fi decât afirmativ. Infinitivul, scurt sau lung, este numele unei acțiuni, așa cum substantivul este numele unui obiect. Substantivele nu denumesc, însă, numai obiectele din realitatea înconjurătoare, ci și obiecte ale gândirii în care intră și acțiunile.

Teoretic trebuie să admitem, prin urmare, ca posibilă numirea acțiunilor, concepute ca obiecte ale gândirii, prin substantive abstracte, mai ales când aceste substantive provin din infinitive lungi, dar și în cazurile, mai rare, când ne aflăm în fața unor substantive provenite din participii sau din supine. Aceasta cu atât mai mult, cu cât astfel de substantive sînt așa de legate de verb prin formarea lor.

Practic, lucrul acesta nu poate da rezultate fericite și « Lexiconul tehnic român » ne demonstrează, pînă la evidență, acest lucru.

Teoretic și practic, doar în unele cazuri, verbul, notat la infinitivul scurt, poate fi înlocuit de substantivul provenit din infinitivul lung al aceluiași verb. Generalizarea acestui procedeu, cazul « Lexiconului tehnic român », este, însă, condamnată, deoarece prin eliminarea infinitivului scurt ar trebui să presupunem că în limbajul științific și tehnic nu avem de-a face decât cu infinitive, unde substituirea de care am vorbit se poate realiza. Realitatea este alta, cunoscută de toată lumea. Omul de știință sau tehnicianul întrebunțează toate formele verbale din limba română. Dacă așa stau lucrurile, avem nevoie de prezența infinitivului scurt, care să indice cu claritate, că ne aflăm în fața unui verb și nu a unui substantiv.

Probleme care demonstrează adevărul afirmațiilor făcute pînă aici sînt numeroase. Cităm întâi cîteva exemple care arată că, chiar în « Lexiconul tehnic român », unde nu sînt înregistrate verbe, ci numai substantive, colaboratorii care au termenii cuprinși în Lexicon au fost nevoiți, totuși, să întrebunțeze diferite forme verbale, de a căror tehnicitate nu se poate îndoi nimeni. Aceasta demonstrează, pînă la evidență, cât de nepotrivită este eliminarea verbelor înlocuite prin substantive provenite din verbe.

În lexicon este înregistrat numai termenul *asamblare*, substantiv abstract provenit dintr-un infinitiv lung, simțit astăzi de vorbitorii limbii române numai ca substantiv, cu toate că în definirea altor termeni *asamblare* nu va mai apărea, dar diferite forme ale verbului *asamblează*, de numeroase ori. Iată două cazuri: « *Fund. Tehn.*: Piesă care se *asamblează*, sau face corp comun cu mantaua unui corp gol înăuntru...; *Fus. Nav. m.* Bară longitudinală de metal, cu care se *asamblează*, la capătul de jos, brațele ancorei... » De vreme ce există în inte-

riorul Lexiconului forme verbale care sînt și termeni tehnici, apare și mai curioasă neînregistrarea lor și notarea numai a infinitivelor lungi substantivate.

În afară de aceasta, dacă ascultăm, chiar fără prea multă atenție, o convorbire a muncitorilor sau a tehnicienilor asupra muncii lor, putem înregistra multe forme verbale. Anumite împrejurări, asupra cărora nu este locul să insistăm aici, ne-au făcut să cunoaștem mai bine acest lucru din vorbirea muncitorilor forestieri. Vom cita, de aceea, cîteva verbe, termeni tehnici, auziți de la muncitorii și tehnicienii forestieri. Cităm aceste forme verbale în context: cine a *bărduit* această grindă?; *s-o bārduiască* mai mult la mijloc; *am ecarisat* ... m.c. de lemnărie; *să fasonăm* mai repede; *vom gelui* mai mult aceste scînduri. Toate aceste exemple: a *bărduit*, *să bārduiască*, *am ecarisat*, *să fasonăm*, *vom gelui* indică, fără a mai lăsa loc pentru părerea contrarie, că infinitivele *bārdui*, *ecarisa*, *fasona*, *gelui* trebuiau neapărat înregistrate. În «Lexiconul tehnic român» ele au fost eliminate. Găsim înregistrate, în schimb, următoarele substantive: *bardă*, *bārduială*, *bārduire*, *ecarisare*, *fasonare*, *geluire*. Exemplele ar putea fi înmulțite, cuprinzîndu-se și alte sectoare de activitate industrială lucru pe care-l poate face ori cine, fără nici un fel de greutate.

Încă o dovadă, mai concludentă chiar, că evitarea verbelor într-un lexicon tehnic ar sărăci și falsifica terminologia științifică și tehnică ne-o oferă compararea «Micului dicționar tehnic» cu «Lexiconul tehnic român». Deși nici «Micul dicționar tehnic» nu numără prea multe verbe, ele n-au fost urmărite și înlăturate cu atîta perseverență ca în «Lexiconul tehnic român» Cităm verbele înregistrate în «Micul dicționar tehnic»: *admite*, *altera*, *atenua*, *deduce*, *demonstra*, *deteriora*, *dirija*, *efectua*, *emana*, *evacua*, *exprima*, *imprima*, *indica*, *materializa*, *orienta*, *practica*, *preciza*, *proteja*, *raporta*, *reprezenta*, *separa*, *utiliza*.

Remarcăm, în legătură cu unele din aceste verbe, că Ion Z. Marin, («Micul dicționar tehnic», «Cum Vorbim», nr. 11, noiembrie 1951, face cîteva rezerve în legătură cu tehnicitatea lor. Autorul acestui articol nu afirmă categoric că astfel de termeni n-ar fi tehnici ci doar că «e greu de dovedit tehnicitatea unor astfel de termeni, față de o serie întregă de termeni tehnici absenți din dicționar» (p. 33). Trebuie să conchidem că observația cuprinsă în rîndurile de față este îndreptățită. Într-un dicționar cum e cel de care ne ocupăm («Micul dicționar tehnic»), cu scopul de a populariza un număr redus de termeni științifici și tehnici, un dicționar în care nu pot figura, deci, toți termenii tehnici și științifici, nu are rost să fie înregistrați tocmai acei termeni care au un înțeles prea general. Cităm dintre termenii notați în articolul menționat, ca aparținînd acestei categorii, numai verbele: *admite* «a primi, a recunoaște, a încuviința, a permite, a da voie»; *atenua* «a micșora, a slăbi»; *preciza* «a arăta limpede, scurt, cuprinzător»; *practica* «a pune în aplicare cunoștințele teoretice, a profesa»; *proteja* «a apăra, a ocroti».

La aceste exemple pot fi adăugate și următoarele nemenționate în articolul lui Ion Marin: *demonstra* «a dovedi adevărul unei afirmații pe cale de rațio-

nament »; *deteriora* « a strica, a aduce în stare rea »; *dirija* « a îndrepta spre, a îndruma, a conduce »; *efectua* « a îndeplini, a realiza, a executa »; *exprima* « a reda prin cuvinte, prin scriere, prin desen, prin muzică »; *separa* « a despărți »; *utiliza* « a folosi ».

Pentru majoritatea termenilor citați aici, ca și pentru cei invocați în articolul menționat asupra « Micului dicționar tehnic », facem precizarea că trebuie considerați tehnici pentru anumite profesii, pentru anumite ramuri ale industriei, pentru anumite activități omenești în cadrul cărora capătă semnificații speciale. Astfel, de pildă, *exprima*, dacă nu poate fi socotit tehnic pentru majoritatea vorbitorilor trebuie socotit ca atare pentru criticul literar, pentru criticul de artă în general, iar *atenua*, dacă nu este tehnic pentru vorbitorul care spune « am *atenuat* tonul cu care i-am vorbit », este tehnic pentru cel care *atenuiază* turațiile unei piese, fapt pentru care îl găsim prezent și în « Lexiconul tehnic român », bineînțeles, sub forma *atenuare*. Observăm, prin urmare, că toți acești termeni au și un sens general, cunoscut de numeroși vorbitori, indiferent de ocupația lor, care îi împiedică să fie simțiți, din primul moment, ca tehnici. În « Micul dicționar tehnic », ca și în « Lexiconul tehnic român », unde sînt însă înregistrați ca substantive, au fost, de aceea, clasificați la *Generalități*¹.

Fără îndoială că unii din acești termeni, ca: *admite*, *precisa*, *practica*, *utiliza* trebuie considerați simple neologisme, cum sînt atîtea în limba noastră, și mai puțin neologisme tehnice. Este foarte adevărat că împrumuturile masive din limbi străine au fost determinate, în primul rînd, de știință și tehnică; aceasta nu trebuie să ne facă, însă să considerăm toate neologismele ca termeni tehnici.

Am făcut toată această lungă discuție pentru a arăta că ar fi neîntemeiată eventuala obiecție că termenii invocați pînă aici au fost înregistrați la infinitivul scurt și nu sub formă substantivată a infinitivului lung, tocmai pentru că erau simțiți prea puțin ca termeni tehnici și mai mult ca neologisme obișnuite.

În afară de aceasta, observăm, în restul verbelor pe care le-am extras din « Micul dicționar tehnic », o serie de termeni asupra tehnicității cărora nu se poate îndoii nimeni. Cităm aceste verbe urmate, întocmai ca în « Dicționarul tehnic » de infinitivul lung substantivat sau de un substantiv de altă proveniență, deoarece înregistrarea ambelor forme o socotim cea mai indicată și considerăm că s-a greșit în « Lexiconul tehnic român » cînd s-a hotărît abandonarea acestui procedeu, pe baza argumentelor invocate de prof. Remus Răduleț, în articolul din « Contemporanul », cu care am deschis această discuție. Felul cum a fost soluționată problema în cazul acestor verbe trebuie generalizat asupra tuturor. Cu alte cuvinte, înaintea infinitivului lung substantivat — de fapt ar trebui să spunem numai înaintea substantivului — trebuie menționat infini-

¹ Am respectat întotdeauna clasificarea termenilor și prescurtările din « Lexiconul tehnic român », aceleași ca în « Micul dicționar tehnic ». Pentru orice lămurire suplimentară, să se consulte aceste dicționare.

tivul scurt, adică verbul din care a fost derivat substantivul, adesea cu alt sens, după cum vom vedea. Iată verbele în discuție: *altera* « a schimba în rău înfățișarea sau compoziția unui corp (a unei substanțe), a-și pierde calitatea »; *alterare* (L.T.R.) « rezultatul acțiunii *altera* »; *deduce* « a face o deducție »; *deducție* « consecințe trase dintr-un raționament sau dintr-un principiu »; *emana* « a degaja gaze sau vapori »; *emanație* « degajare de gaze sau de vapori »; *evacua* « a îndepărta ceva de pe un anumit loc »; *evacuare* (Mș.) « fază din ciclul mașinilor cu ardere interne, eliminarea gazelor de ardere din rotorul unei turbine cu gaze »; *imprima* « a tipări, a lăsa urmă prin apăsare pe o suprafață »; *imprimare* « operația de transpunere pe hirtie a unui text format din litere de tipografie »; *indica* « a arăta »; *indicator* (cu numeroasele lui accepții); *materializa* « reprezentarea materială a unui punct geometric (punctul geodezic printr-o bornă sau baliză) »; *orienta* « a așeza un obiect după o anumită direcție față de punctele cardinale, a determina direcția punctelor cardinale față de un anumit loc »; *orientare* « modul de așezare a unei clădiri, a unei străzi, față de punctele cardinale sau față de direcțiile vânturilor dominante ».

Am fost nevoiți să insistăm asupra sensurilor acestor termeni pentru a nu da posibilitatea unei interpretări echivoce asupra tehnicității lor.

Este necesar, de asemenea, să punem în evidență câteva lucruri în legătură cu unii dintre acești termeni. Aceștia nu mai aparțin, ca în cazul primei categorii de verbe citate, exclusiv unui sector (*Generalități*), ci unor sectoare mult mai variate (*Tehnică, Fizică, Construcții, Mașini, Generalități*). Alt lucru care merită subliniat se raportează la substantivele derivate din aceste verbe. Nu mai avem în cazul de față niște infinitive lungi, cum sîntem obișnuiți, ci derivate, tot din verbe, cu ajutorul sufixelor: — *ție* (*deducție, emanație*), — *tor* (*indicator*). Acest lucru face ca, în astfel de cazuri, să se piardă aproape complet legătura cu verbul din care au derivat substantivele.

Această categorie oferă și alte argumente, deosebit de puternice, pentru înregistrarea verbelor în dicționarele tehnice. Ne gândim în primul rînd la *evacua* (Tehn.) — *evacuare* (Mș.); *imprima* (Tehn.) — *imprimare* (Arte. gr.); *orienta* (Fiz.) — *orientare* (Constr.), dar și la ceilalți termeni. Trebuie să remarcăm că verbul este dat pentru sensul general, pentru acțiunea propriu-zisă, fără nici o raportare la vreun înțeles special, iar substantivele care îi urmează desemnează înțelesuri speciale, de multe ori în altă categorie de activitate.

Pentru toate cuvintele pe care le-am înșirat de la începutul acestei discuții, în « *Lexiconul tehnic român* » nu vom întilni decît substantivele; chiar și în cazurile cînd prezența verbului este reclamată imperios, de pildă verbul (*imprima* prezent în vorbirea nu numai a muncitorilor și tehnicienilor tipografi, dar a tuturor oamenilor legați, prin carte, de tipar).

Apare și mai interesantă această situație, dacă ne gândim la rezervele pe care le face chiar prof. Remus Răduleț, în articolul citat din « *Contemporanul* » asupra folosirii exclusive, pentru denumirea activităților, a infinitivului lung

substantivat, pe care o găsește *adesea* — ceea ce nu înseamnă *întotdeauna* — indicată. În continuare, în același loc, Remus Răduleț mai indică încă un neajuns al aceleiași procedeu: « Trebuie accentuat că tendința de a da preferință infinitivului substantivat, fiindcă astfel anumite cuvinte par a pierde din caracterul lor de neologisme¹, reduce posibilitățile de nuanțare ale limbii » (p. 5., col. II). Am văzut de fapt, că nu este numai o « reducere a posibilităților de nuanțare ale limbii », ci de-a dreptul o sărăcire a ei. În încheierea acestei idei autorul devine și mai categoric: « din punctul de vedere al terminologiei, folosirea exclusivă a infinitivului substantivat, în cazul când există și forme paralele acceptabile, nu este recomandabilă » (ibid.).

Cu toate acestea, în « *Lexiconul tehnic român* » a fost întrebuițat, aproape exclusiv, numai infinitivul lung substantivat, iar cazurile când cea mai potrivită formă paralelă era infinitivul scurt, s-a recurs la alte forme verbale substantivate, cum ar fi, de pildă, participiul sau supinul. Vom cita câteva exemple care vor dovedi cu prisosință că acest procedeu este destul de răspândit și, în numeroase cazuri, nu este cituși de puțin indicat.

Iată doar câteva din exemplele, oferite de « *Lexiconul tehnic român* »: *corhăit* (Silv.) « coborîrea buștenilor de la locul de doborîre pînă la locul de transportare » (participiul substantivat al verbului *corhăi*); *dărăcit* (Ind. text.) « prelucrarea fuiorului din fibre textile, cu ajutorul daracului » (*dărăci*); *drișcuit* (Const.) « netezirea tencuiei cu ajutorul uneltei numită drișcă »; (*drișcui*, substantivul *drișcă*); *fățuit* « fățuirea pielei » (*fățui*); *forțat* (Hortic.) « micșorarea timpului necesar dezvoltării complete a plantelor (*forța*); *penetrant* « corp care pătrunde » (*penetra*).

Ca și atunci cînd am discutat înlocuirea verbelor prin infinitivul lung substantivat, și în acest caz, recomandăm același procedeu, adică menționarea înaintea substantivelor a verbelor din care au derivat acestea. Facem această recomandare în baza argumentelor aduse pentru primul caz.

În legătură cu ultima categorie, vrem să subliniem doar un singur lucru. Pentru unele din exemplele citate este evident pentru oricine că nu ne aflăm în fața unor substantive (participii substantivate), cum desigur au socotit autorii « *Lexiconului tehnic român* », ci în fața unor participii cu funcții adjectivale. Găsim că acesta este un argument în plus pentru a recomanda abandonarea unui lexicon tehnic nominal, care, așa cum se vede, are numai darul de a complica lucrurile, a sărăci această terminologie și a crea înțelesuri echivoce. Să vedem acum care sînt exemplele de « substantive », așa de mult participii

¹ Motivarea invocată de autor aici, lupta împotriva caracterului neologic al terminologiei tehnice și științifice, prin întrebuițarea infinitivului lung substantivat, nu este susținută și cade în afara argumentului principal pe baza căruia se recomandă întrebuițarea numai a acestei forme: unitatea terminologiei științifice și tehnice. De altfel, la infinitivul lung sau scurt, aceste cuvinte își păstrează caracterul neologic.

cu funcție de adjectiv, că nici nu pot exista independente, ci cer neapărat, un substantiv căruia să i se alipească, deși «Lexiconul tehnic român» le înregistrează independente. Este vorba de *forțat* și *penetrant*, care nu-și justifică prin nimic existența independentă. Întotdeauna vom spune: *roșii forțate*, *vinete forțate* etc. La fel și pentru al doilea exemplu. Întotdeauna va trebui să spunem *corpul penetrant*. Apariția infinitivelor (*a*) *forța*, (*a*) *penetra*, este din această cauză absolut necesară.

Încheind rîndurile de față, socotim că într-o ediție viitoare, cînd se va ține seama de toate observațiile făcute asupra «Lexiconului tehnic român», de la apariția primului volum și pînă astăzi, trebuie să se revie și asupra eliminării totale a verbelor. Prin aceasta nu trebuie să se înțeleagă că am recomanda introducerea verbelor, așa cum se obișnuiește, la infinitivul scurt, în toate situațiile, ci numai în acele cazuri — de felul celor discutate în rîndurile de față — în care lipsa lor înseamnă falsificarea sau sărăcirea terminologiei științifice și tehnice.